

Tekenen in de Tijd 201

28 mei-2 juni 2023

De vrijdag vóór Pinksteren vertelde dominicanes Catharina Al in het Huis van Dominicus over de dominicaanse mystica Catharina van Siena. Zij plaatste haar midden in het denken van haar tijd. Erik Borgman leidde het nagesprek en was met de andere aanwezigen onder de indruk.

Op de vrijdag vóór Pinksteren organiseerde het Huis van Dominicus een kloostercollege. Zuster Catharina Al sprak over de dominicaanse mystica Catharina van Siena (1347-1380). Naar deze Catharina verwijst haar kloosternaam. Zuster Catharina houdt zich al langer bezig met Caterina Benincasa, zoals haar patroonheilige eigenlijk heette. Afgelopen voorjaar was zij drie maanden in Rome om het werk van Catharina van Siena diepgaander te bestuderen. Het was niet met opzet zo gepland, maar het was passend dat het college aan de vooravond van Pinksteren plaatsvond. Niet alleen was zij in alle opzichten een vurige vrouw met een vurig geloof, maar zij werd geïnspireerd onbetreden wegen te gaan, zowel in haar optreden als vrouw en leek in de kerk – Catharina was wat wij nu een lekendominicaan noemen – als in haar geschriften.

De vrouw die wij nu kennen als Catharina van Siena werd geboren als het drieëntwintigste van de vijfentwintig kinderen van Lapa di Piagenti en Giacomo Benincasa. De meeste kinderen stierven op jonge leeftijd. Caterina's tweelingzusje Giovanna stierf kort na haar geboorte. Moeder Lapa had Giovanna als de zwakste van de twee toevertrouwd aan een voedster en Caterina zelf gevoed. Misschien zorgde dat er ook voor dat Caterina de pest overleefde die als een pandemie over de wereld raasde en die kort na Caterina's geboorte ook in Siena uitbrak. Vader Giacomo was een wolverter. Hij was een man van aanzien in de burgerij van Siena en speelde met enkele van zijn zonen een voorname rol in de politiek van de stad. Caterina was een vrolijk kind en haar omgeving gaf haar het koosnaampje Euphrosyne, het Griekse woord voor vreugde.

Toen zij een jaar of zes was, kreeg Caterina haar eerste visioen. Boven de San Domenicokerk van Siena zag zij Christus, gekleed in het wit en gekroond met de pauselijke tiara, met aan de ene kant Petrus en Paulus en aan de andere kant de evangelist Johannes. Christus glimlachte naar haar en zegende haar. Vanaf dat moment leefde Caterina in het besef dat zij persoonlijk geliefd was door God en dat dit een speciale missie impliceerde. Vanaf dat moment was zij ook vastbesloten haar leven aan God toe te wijden.

Zuster Catharina ging vrijwel niet in op de details van de persoonlijke geschiedenis van haar naamgenote. De soms heftige beelden die zij in haar geschriften gebruikte en de voor hedendaagse lezers extravagante dingen die zij deed – extreem vasten, het wondvocht drinken van iemand die zij verzorgde – hebben ertoe geleid dat haar persoon en haar werk vaak psychologisch zijn geïnterpreteerd. Kwam haar enorme geldingsdrang voort uit haar positie als laatkomertje in haar gezin? Voelde zij zich schuldig omdat zij overleefde, terwijl zo velen van haar verwanten stierven, tot en met haar tweelingzus? Pijnigde zij haar lichaam vervolgens om zichzelf te straffen?

Wel stond zuster Catharina kort stil bij de dubbelheid die er in het werk van Catharina van Siena lijkt te zitten. Enerzijds benadrukt zij sterk haar eigen onwaardigheid en haar volkomen afhankelijkheid van Gods liefde. Anderzijds spreekt zij in een van haar brieven haar aanhankelijkheid uit aan 'de vrijheid, die een vrouw

is', *la libertà, che è donna*. Zij lijkt geworsteld te hebben met haar positie als vrouw en het optreden waarvan zij meende dat het van haar werd gevraagd, tegenover wereldlijke en kerkelijke leiders. God zelf maakt daar echter in een visioen een einde aan als Hij haar zegt:

Ben Ik het niet die het menselijk ras heeft geschapen? Mannelijk en vrouwelijk heb Ik hen geschapen. Is het daarom niet aan Mij waar Ik Mijn genade uitstort? Bij Mij is er niet langer mannelijk en vrouwelijk, noch lagere of hogere klasse, want voor Mij zijn allen gelijk en alles ligt gelijkelijk in Mijn macht om te doen.

Zij moet zich toevertrouwen aan God die haar de opdracht geeft, is de boodschap. God zegt:

Vandaag de dag gaat de menselijke hoogmoed alle perken te buiten, met name de hoogmoed van degenen die zich beschouwen als wijze en geleerde mannen. Mijn rechtvaardigheid kan er niet langer onderuit hen met behulp van een rechtvaardig oordeel op hun plaats te zetten.

Catharina van Siena vertegenwoordigde dit oordeel, onder meer in de talrijke brieven die zij stuurde aan de kerkelijke en wereldlijke leiders van haar tijd.

Zuster Catharina ging vooral in op het denken van Catharina van Siena zoals is te vinden in de tekst die Catharina van Siena zelf aanduidde als 'mijn Boek' en die zij in 1377 begon te dicteren. Deze tekst zou de geschiedenis ingaan als *Il Dialogo della Divina Provvidenza*, 'De Dialoog van de Goddelijke Voorzienigheid'. Kortweg: De Dialoog. Omdat De Dialoog vooral visioenen beschrijft, is er lang van uitgegaan dat de inhoud niet erg origineel was. Toen paus Paulus VI Catharina van Siena samen met Theresia van Avila (1515-1582) in 1970 als eerste vrouwen tot kerkleeraar uitriep, sloot hij zich aan bij de heersende mening dat Catharina zonder tussenkomst van menselijke docenten de wijsheid en de kennis had ontvangen die haar tot een buitengewone leraar van de waarheid maakten. Laat staan dat zij zelf aan het verwerven van deze wijsheid en kennis een aandeel zou hebben gehad. Inmiddels is echter aangetoond dat De Dialoog een doordachte opbouw heeft en wel degelijk origineel gedachtegoed bevat.

Zuster Catharina stond met name stil bij een centraal aspect van dit gedachtegoed. Zij liet zien dat Catharina van Siena een eigen oplossing vindt voor wat in haar tijd een brandend probleem was: of en hoe wij God kunnen kennen. Naar de visie van dominicanen als Albertus de Grote (ong. 1200-1280) en Thomas van Aquino (ong. 1225-1274) sprak uiteindelijk de hele schepping van God, die haar immers had geschapen. Met de opkomst van het nominalisme van de franciscaanse theologen Johannes Duns Scotus (1266-1308) en Willem van Ockham (1287-1347) kwam de gedachte dat God via zijn schepping kenbaar is, onder druk te staan. Enerzijds maakte dit de weg vrij voor de moderne wetenschap, anderzijds betekende dit dat God alleen nog toegankelijk was via zijn openbaring. Deze openbaring koos Hij naar nominalistische overtuiging in zijn absolute almacht volstrekt vrij. Zij was dus nergens aan gebonden, ook niet aan de rechtvaardigheid en de redelijkheid. Dit dreigde het geloof zowel willekeurig als statisch te maken, af te snijden van nieuwe ervaringen en nieuwe vormen van denken.

Catharina van Siena, zo liet zuster Catharina zien, vond een eigen antwoord op dit probleem. Zij ziet de mens in de ruimte van Gods aanwezigheid bewegen zoals een

vis zwemt in de zee. De zee is oneindig en er zijn steeds weer nieuwe diepten en verten in te ontdekken: er is ruimte voor nieuwe kennis en nieuwe ervaringen. Tegelijkertijd valt er niets buiten de zee en daarmee dus niets buiten God, die in Catharina's visie verliefd is op de mens en deze koste wat kost wil redden en vasthouden. Er is ruimte voor de oneindige kosmos zoals deze door Galileo Galilei (1564-1642) zou worden opengelegd, zonder dat er sprake is van een betekenisloze leegte die voor moderne mensen de ervaring bedreigt dat het bestaan zinvol is.

Het was voor sommige aanwezigen bij het Kloostercollege duidelijk even wennen dat mystiek niet alleen betekenis kan hebben voor het gevoel en het hart, maar ook voor de omgang met de grote intellectuele kwesties van de moderne tijd.

Catharina van Siena was er haar leven lang van overtuigd dat kennis tot liefde leidt. Naarmate wij iets beter leren kennen, zullen wij er meer van houden. Als dat waar is, heeft zuster Catharina de liefde voor haar patroonheilige afgelopen vrijdag zeker doen toenemen.

Erik Borgman, lekendominicaan
voorzitter van de programmaraad van het Huis van Dominicus in Utrecht